

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:62]:005.336.2:7

РОЛЬ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Валентина Харитонова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-1365-2588

E-mail: v.v.h@ukr.net

Галина Мамус, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сфери обслуговування, технологій та охорони праці, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

ORCID: 0000-0002-5624-2119

E-mail: m_galina_m@ukr.net

У статті обґрунтовано актуальність введення мистецької складової у підготовку майбутніх учителів технологій; приділено увагу з'ясуванню ролі мистецької освіти у підготовці майбутніх учителів, звернено увагу на доцільність впровадження мистецьких дисциплін у процес підготовки фахівців у галузі технологічної освіти та доведено необхідність готовності вчителя технологій до реалізації мистецької складової. Встановлено, що впровадження мистецької освіти у підготовку майбутніх учителів технологій створює можливості, щоб вивести останню на якісно новий, сучасний рівень освіти; проаналізовано застосування навчального матеріалу мистецького спрямування під час проектування та виготовлення одягу.

Ключові слова: мистецтво; професійні компетентності; технологічна освіта; майбутні вчителі технологій; проектно-технологічна діяльність; проектування одягу.

THE ROLE OF ART IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE SPECIALISTS IN TECHNOLOGICAL EDUCATION

Valentyna Kharytonova, Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Technology Education, Uman State Pedagogical Education.

ORCID: 0000-0003-1365-2588

E-mail: v.v.h@ukr.net

Halyna Mamus, Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Technological Education and Labor Protection, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5624-2119

E-mail: m_galina_m@ukr.net

The article substantiates the relevance of the introduction of the artistic component in the training of future technology teachers; attention is paid to clarifying the role of art education in the training of future teachers. It is established that the future teacher in the field of technological education must have professional competencies that increase the effectiveness of the design and technological activities, namely competencies in drawing and composition, basics of color, art history and costume history,

understanding of artistic styles, have artistic and graphic competencies, etc. It is necessary to form these competencies in future technology teachers from the first years of study in higher education institutions, namely, to include in the curriculum special (elective) disciplines that can enrich students with theoretical and practical knowledge and skills in fine and decorative arts, design and design graphics. Emphasis is placed on the expediency of introducing art disciplines in the process of training specialists in the field of technological education and proving the need for readiness of technology teachers to implement the artistic component. The application of educational material of artistic direction in the process of designing and manufacturing clothes is analyzed, and the advantages of students' use of professional competencies in the process of developing clothing models at different stages of design are revealed. The introduction of a selective course "Fundamentals of Drawing and Composition" is proposed and its effectiveness in the implementation of creative projects in sewing. It is established that the introduction of art education in the training of future technology teachers creates opportunities to bring the latter to a qualitatively new, modern level of education.

Keywords: art; professional competencies; technological education; future technology teachers; design and technological activities; clothing design.

Однією з найактуальніших для розв'язання проблем у нашій державі є проблема вдосконалення якості підготовки вчителів. Від рівня їхньої педагогічної майстерності залежить якість підготовки молодого покоління. Водночас перехід усіх процесів людської діяльності від постіндустріальної стадії свого розвитку до стадії всебічної інформатизації та технологізації вимагає такої підготовки молоді, яка б давала змогу адаптуватися до ефективної життєдіяльності в умовах сучасності, спонукала до використання новітніх технологій. Таку підготовку в практиці вітчизняної школи здійснює сьогодні фахівець у галузі технологічної освіти.

Аналіз змісту сучасної технологічної освіти доводить, що її основу становить проєктно-технологічна діяльність, яка передбачає вивчення процесу проєктування та виготовлення речей. Досягнення повною мірою цієї мети передбачає передусім підготовку такого покоління вчителів технологічної освітньої галузі, які мають бути не тільки технічно й технологічно грамотними, а й розумітися на питаннях композиції, кольорознавства, мистецьких стилях, володіти художньо-графічними компетентностями, уміти використовувати накопичений людством досвід створення естетичних цінностей задля розвитку творчих здібностей, проєктної культури школярів. Однак поки що ці завдання залишаються невирішеними. Окреслений стан умов діяльності вчителя технологій засвідчує важливість удосконалення його фахової підготовки, особливо у напрямі поєднання технологічної та мистецької освіти.

Проблемами вдосконалення підготовки вчителів у різні часи займалося велике коло педагогів та психологів. Приміром, фахова підготовка вчителів технологій була предметом досліджень А. Абдуліної, В. Андріяшина, П. Атутова, А. Вихруща, О. Гедвіло, А. Гедзика, В. Гетти, Р. Гуревича, П. Дмитренка, С. Дятленка, Д. Кільдерова, О. Коберника, М. Корця, В. Мадзігона, Л. Оршанського, В. Сидоренка, В. Симоненка, В. Стешенка, А. Терещука, В. Тименко, В. Титаренко, О. Торубари, Д. Тхоржевського, А. Цини, В. Юрженка, М. Янцура, С. Ящука. На особливу роль мистецтва, художньої творчості в естетичному, моральному та трудовому вихованні молоді, формуванні творчої особистості вказували психологи і педагоги-дослідники, серед яких А. Аронов, І. Бех, І. Зязюн, М. Каган, В. Мазепа, О. Мелік-Пашаєв, Л. Масол, Н. Ничкало, Л. Оршанський, О. Отич, В. Радкевич, О. Рудницька, О. Тищенко та інші. У своїх працях науковці наголошують, що використання мистецтва впродовж усієї історії розвитку педагогічної освіти було невід'ємним компонентом змісту загальнопедаго-

гічної підготовки майбутнього педагога. У контексті мистецької освіти цю проблему досліджували Є. Марковим, Л. Масол, Н. Миропольською, О. Ростовським, О. Рудницькою, Г. Тарасенко та іншими науковцями. Однак процеси швидких соціальних змін, що відбуваються нині у світі та нашій країні, спонукають освітян по-новому оцінювати питання соціально-педагогічної корисності мистецтва у процесі підготовки майбутніх фахівців технологічної освіти.

Мета статті – дослідити закономірності впливу мистецтва на формування професійних компетентностей майбутніх фахівців технологічної освіти.

Методи дослідження: аналіз наукових праць, навчальних і методичних видань, програмних і нормативних матеріалів з проблем професійної підготовки майбутніх фахівців технологічної освіти.

Роль мистецтва у житті людини особлива, бо воно відбиває багатогранність її буття, сприяє формуванню почуття прекрасного, розвитку здатності вносити художній початок у щоденний побут. Ідея комплексного використання мистецтв знайшла практичне здійснення в педагогічній діяльності А. Макаренка, В. Сухомлинського. В. Шацької, С. Шацького. «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінність мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду», – писав В. Сухомлинський [3, с. 544].

Високо оцінював педагогічний ефект мистецько-педагогічної підготовки майбутніх учителів у 20–30 рр. ХХ ст. Б. Лихачов. У своєму навчальному посібнику з педагогіки він доводить необхідність повернення до цього цінного, але втраченого педагогічного досвіду, оскільки «...чим глибше педагог будь-якої спеціальності зануриться до світу мистецтва та мистецтвознавства, тим ближче стане він до пізнання своїх учнів та оволодіння педагогічною майстерністю» [2, с. 39].

На жаль, наприкінці ХХ століття у системах загальної освіти Європи, США та України склалася однакова ситуація: безпосередні заняття мистецтвом опинились за межами обов'язкових дисциплін. Вивільнення мистецтва з загальної освіти призвело до того, що величезний досвід людства, який транслюють діячі мистецтв та культури, виявився незатребуваним великою кількістю молоді. До мистецтва ставились як до вузької професійної діяльності. У суспільстві було відсутнє розуміння значення мистецьких дисциплін для формування особистості. Приміром вважалося, що якщо дитина збирається стати художником – йому потрібні уроки малювання, а якщо не збирається, то краще витратити час на більш практичні з точки зору дорослих справи. Батьки досить часто не усвідомлювали, що саме предмети мистецького спрямування мають надзвичайний потенціал для розвитку творчої особистості, формування креативного мислення, розвитку почуттєвої сфери.

Сьогодні у багатьох країнах світу вже зрозуміли, що розвинути у дітей вищезгадані якості, які вкрай необхідні в сучасному світі, найліпше можна саме за допомогою мистецьких дисциплін. Тому останнім часом зростає інтерес до наукових і виховних можливостей різних видів мистецтв, оскільки існує незаперечна думка, що без мистецької підготовки освічена, культурна людина не сформується.

Як позитивну тенденцію можна відмітити те, що сучасна педагогічна спільнота знову визнала мистецтво потужним освітнім інструментом. Учителі різних країн активно шукають шляхи використання можливостей мистецтва в освітньому процесі.

Наприклад, американські педагоги звернули увагу на те, що в школах економічно успішних країн, як-от Китай та Японія, школярі обов'язково практикуються в різних видах мистецтв. Музика, живопис, каліграфія, співи включені в основну програму школи, діти в обов'язковому порядку займаються художніми практиками до 15–18 років. При цьому розвинута система додаткової художньої освіти з притаманною східній культурі прихильністю до традиційних методик. І все це не на шкоду технічним та природничо-науковим дисциплінам, про що свідчать стабільно високі результати участі школярів цих країн у предметних олімпіадах з фізики, математики, інформатики.

Заняття мистецтвом для учнів початкової школи – перший і природний спосіб реалізувати творчий потенціал, віра у свою спроможність творити. У старших класах мистецтво здатне вирішувати досить складні задачі у сфері соціалізації та комунікації. Жоден вид діяльності не потребує такого особистого емоційного залучення, як мистецтво.

Єдність науково-технічного і мистецького в освіті пояснюється і з фізіологічної точки зору. Так звана «ліва» сторона мозку відповідає за логіку: вона допомагає заучувати факти та робити логічні висновки. «Права» сторона мозку відповідає за мислення за допомогою прямого сприйняття та забезпечує креативне, інстинктивно інтуїтивне мислення. Робота обох півкуль важлива: якщо одна з них не буде працювати, то вона, подібно до будь-якого м'яза тіла, стане атрофованою, незатребуваною. Тому неправильним є робити вибір між науками та гуманітарними мистецтвами, вони повинні гармонійно поєднуватись.

Заняття різними видами мистецтва – це специфічний вид трудової діяльності, дієвий засіб виховання почуття любові до праці, вміння доводити почату справу до її логічного завершення. Психологи розглядають таку роботу, як вид духовно-практичної діяльності, безпосередньо пов'язаної з матеріальним перетворенням предметів.

За своєю природою заняття мистецтвом та технології мають спільне: прагнення до результату у вигляді визначеного продукту, який необхідний людині, відповідає його матеріальним, інтелектуальним або духовним потребам. Створення будь-якого витвору мистецтва – це проєкт. Займаючись мистецтвом, людина вчиться працювати на результат, і це вміння саме по собі є цінним для успішної освіти.

Великого освітнього і виховного значення набуває мистецтво у професійній діяльності сучасного вчителя технологій, де поряд з трудовим вихованням, формуванням техніко-технологічних знань, практичних умінь і навичок важливого значення набуває творча художньо-трудова діяльність. На думку Л. Оршанського: «художньо-трудова підготовка майбутніх учителів – це процес, що ґрунтується на гуманітарній, психолого-педагогічній, мистецтвознавчій і технологічній освіті, забезпечує майбутньому вчителю трудового навчання не лише відповідний обсяг професійних знань та вмінь, а й мистецьку і технічну освіченість, що створює умови для творчого розвитку та формування національної самосвідомості, підвищує його конкурентоспроможність у соціальній і виробничій сферах» [1].

Специфіка майбутньої професійної діяльності вчителя технологій передбачає керівництво проєктною діяльністю учнів, оцінювання виробів, виготовлених учнями переважно вручну. Ручна обробка матеріалів у нашому промислово-індустріальному світі має сенс лише тоді, коли продукт цієї діяльності унікальний, оригінальний, функціонально й естетично обґрунтований. У зв'язку з цим майбутньому педагогу необхідно використовувати потенціал мистецтва під час проєктування. Перш ніж почати

розробку проєкту, потрібно ознайомитись з кращими зразками світового мистецтва в тій галузі, яку обрано як об'єкт дослідження, визначити прототипи проєктів, орієнтуватись під час пошуку на кращі зразки витворів мистецтва та дизайн-об'єкти.

Разом з цим майбутній учитель технологій повинен володіти здатністю організовувати різні види художньо-продуктивної діяльності учнів у позаурочний час. В енциклопедичному словнику продуктивна діяльність визначається як робота з метою отримання продукту (рисунок, поробки, виробу тощо), що володіє визначеними якостями. Основними видами продуктивної діяльності є конструктивна та образотворча діяльність. Таким чином, художньо-продуктивна діяльність – це діяльність зі створення продукту, що має визначену художню цінність.

Для того щоб уміти організовувати як художньо-продуктивну, так і інші види творчої діяльності, майбутній учитель технологій сам має володіти творчими здібностями. За результатами наших спостережень переважна більшість студентів, що здобувають кваліфікацію вчителя технологій, мають здібності до художньої та педагогічної діяльності. Проте, як свідчить педагогічна практика та результати проведених нами досліджень, майбутні вчителі технологій не зовсім чітко усвідомлюють значення та необхідність мистецької підготовки; не користуються науково-методичною літературою; не вивчають питання щодо підвищення рівня самоосвіти. Однією з основних причин цього ми вбачаємо у недостатній кількості дисциплін, які забезпечують освіту в галузі мистецтва під час навчання у ЗВО, слабкому рівні мистецької підготовки самих педагогів та недосконалій методичній забезпеченості цього виду діяльності. Проведене дослідження дозволило зробити висновок про необхідність підвищення рівня мистецької підготовки майбутнього вчителя технологій, переосмислення окремих аспектів викладання мистецьких дисциплін у ЗВО, корегування навчальних планів і програм.

Як було зазначено вище, в парадигмі проєктної технології навчання майбутній педагог в галузі технологічної освіти повинен вміти вирішувати багато завдань, знати не тільки специфіку проєктно-технологічної діяльності, а й володіти фаховими компетентностями, які підвищують її ефективність. До таких компетентностей ми відносимо: здатність до усвідомленого та творчого ставлення до праці, вироблення прагнення й уміння постійно вдосконалювати свою професійну майстерність, розширювати і поглиблювати своє світосприйняття; здатність до опанування знаннями з основ композиції, формотворення, кольорознавства й орнаментики, малюнка, традиційних та новітніх технологій обробки матеріалів; здатність до графічної грамотності, практичних умінь і навичок оформлення проєктно-конструкторської документації, внесення й оформлення змін (корегування) під час розроблення та виготовлення виробів; здатність визначати властивості та здійснювати добір сировини та матеріалів для виготовлення виробів, розробляти технологію виготовлення виробів; здатність здійснювати традиційні та новітні види обробки матеріалів, виготовляти вироби декоративно-прикладного мистецтва і технічної творчості; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів.

Формувати ці компетентності у майбутніх учителів технологій необхідно з перших курсів навчання у ЗВО: включати в навчальні плани спеціальні (вибіркові) дисципліни, які зможуть «озброїти» студентів теоретичними і практичними знаннями та вміннями в галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, дизайну,

художньо-проектної графіки. На нашу думку, це може бути вивчення таких дисциплін, як основи малюнку та композиції, основи кольорознавства, проектно-художня графіка, основи художнього конструювання, історія мистецтв, історія костюма, дизайн інтер'єру, дизайн меблів, дизайн виробів з текстилю, народні ремесла тощо.

Таким чином, мистецька складова під час підготовки майбутніх учителів технологій стає природною і необхідною для формування фахових компетентностей, дає змогу виявити їх резерви, пізнати нові шляхи власного вдосконалення. Ґрунтуючись на цій ідеї, ми розробили та впровадили в освітній процес підготовки майбутніх учителів технологій вибіркового курсу «Основи малюнку та композиції», що виявилось педагогічно доцільним та ефективним. Проведені нами дослідження засвідчили, що під час вивчення дисципліни студенти творчо опановували основи малюнку, графічного мистецтва, кольорознавства, у них відбувалось формування розуміння психологічних основ зорового сприйняття, композиційного, графічного та образного мислення.

Наведемо такий приклад, як під час виконання творчих проектів зі швейної справи студенти застосовували набуті компетентності у процесі розробки моделей одягу.

Процес створення моделі складається з двох етапів: розробки проекту (композиції) моделі та виконання проекту в матеріалі. Обидва етапи – від зародження ідеї, вираженої в ескізі, до втілення цієї ідеї у відповідних матеріалах вимагає від студентів певних компетентностей. У розв'язанні питань першого етапу (проектування одягу) здобувачі вищої освіти спирались на знання та вміння, отримані під час вивчення дисципліни, а саме: на підготовчому етапі проектування для збору інформації студенти застосовували начерки та ескізи моделей-прототипів одягу, грамотне виконання яких, на нашу думку, має особливе значення для сприйняття, передачі і подальшої обробки інформації.

Наступним етапом створення моделі був етап творчого пошуку – пошук ідеї і задуму проектного рішення. Головну роль на цьому етапі відігравали знання основ композиції. Щоб задум, який склався у свідомості студента, отримав конкретний детальний розвиток, йому потрібно було продумати пластичну розробку форми одягу, вибрати матеріал певних пластичних властивостей і фактури, визначитись з колористичним рішенням моделі і виявити її найважливішу ділянку – композиційний центр і способи його акцентування. Ідеї та образи, які виникали у студентів, вони втілювали в ескізах на папері. Кожна ідея для створення конкретної моделі варіювалася декілька разів то у формі і покроя, то у кольорі і деталях.

Як показує практика, робота над створенням композиції у кожного студента проходила по-своєму, залежно від його індивідуальних творчих задумів. Кожен обирав те, що близьке його творчій індивідуальності, що, на його думку, сприяло вирішенню поставлених перед ним завдань. У результаті на черговому етапі створення моделі свою творчу пропозицію здобувачі вищої освіти представляли у вигляді ескізного проекту, основними вимогами до якого були чіткість, виразність, закінченість, якомога повне зображення художнього задуму. Звісно, що якісне та ефективне виконання цього завдання вимагало від студентів опанування певних компетентностей.

У результаті педагогічного експерименту підтверджено, що завдяки вивченню основ малюнку та композиції у студентів значно покращилася якість виконання практичних художньо-графічних робіт, зріс рівень сформованості композиційного та образного мислення, практичного використання законів кольорознавства,

інтелектуальних умінь (аналізувати, порівнювати, виділяти головне тощо); відбулося зростання самоконтролю, підвищився рівень їхньої самостійності та самооцінки; також спостерігалась сформованість пізнавального інтересу студентів до окремих курсів за вибором, зокрема «Історія костюма», «Художнє проектування і виготовлення костюма», «Дизайн виробів з текстилю». Вивчення курсу дозволило здобувачам вищої освіти використовувати опановані компетентності під час розв'язання проєктно-технологічних завдань.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що питанням мистецької освіти приділялось достатньо багато уваги як в історичному, так і в сучасному періодах. Досліджували і досліджують різні аспекти цієї проблеми. Численні наукові праці і багатий педагогічний досвід переконливо показують, що мистецтво справляє величезний позитивний вплив на емоційну сферу людини та стимулює її розумову діяльність, зв'язує воедино духовний та практичний аспекти, результати розумової і фізичної праці. Саме в цьому криється пояснення невичерпного багатства можливостей мистецтва в галузі технологічної освіти.

Проблема формування фахових компетентностей майбутнього вчителя технологій підіймається у багатьох дослідженнях вітчизняних учених. Беручи до уваги специфіку його майбутньої професійної діяльності, мистецька складова у процесі фахової підготовки майбутніх учителів технологій стає природною і необхідною для їхнього подальшого формування і розвитку, дає змогу виявити їхні резерви, пізнати нові шляхи власного вдосконалення. Отже, для якісної підготовки сучасного фахівця в галузі технологічної освіти необхідним і своєчасним є введення мистецької складової в освітній процес ЗВО.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці нових методичних підходів до розв'язання цієї проблеми, обґрунтування змісту та впровадження сучасних інноваційних засобів навчання мистецьких дисциплін у фахову підготовку майбутніх учителів технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оршанський Л. В. Художньо-трудова підготовка майбутніх учителів трудового навчання: монографія. Дрогобич: Швидко Друк, 2008. 278 с.
2. Отич О. М. Історичний досвід використання мистецтва у розвитку педагогічної майстерності вчителя. *Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей*: зб. матеріалів VI мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О. П. Рудницької. Чернівці: Зелена Буковина, 2010. 348 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 3. 668 с.

REFERENCES

1. Orshanskii, L. V. (2008). *Khudozhnio-trudova pidhotovka maibutnikh uchyteliv trudovoho navchaniia* [Art and labor training of future teachers of labor education]. Drogobich: Shvydko Druk [in Ukrainian].
2. Otych, O. M. (2010). *Istorychnyi dosvid vykorystannia mystetstva u rozvytku pedahohichnoi maisternosti vchytelia*. [Historical experience of using art in the development of pedagogical skills of teachers]. *Pedahohichna maisternist yak systema profesiiynykh i mystetskykh kompetentnostei* [Pedagogical skill as a system of professional and artistic competencies]: a collection of materials of the VI artistic and pedagogical readings in memory of prof. O. P. Rudnytska]. Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: u 5 tomakh*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].